

OBO KÜLTÜ VE MUĞLA MEKE KÖYÜ OBOLARI (Obo Culture and Obos of Mugla Meke Village)

Eren Fehmi EROĞLU¹

Makale Süreci

ÖZ

Article History

Alındı / Received:
24.10.2020

Düzeltilme / Revised form:
12.12.2020

Kabul edildi / Accepted:
18.12.2020

Article Type:

Araştırma Makalesi
Research Article

Taşların dikey bir şekilde dizilmesinden oluşan obolar, haklarında en az inceleme yapılmış Türk kültür eserleri içerisinde yer almaktadır. Türkistan coğrafyasında ve Türkiye’de çeşitli örnekleri görülen bu kültür varlıkları hakkında, yeterince incelemeler gerçekleştirilmemiştir. Tarihi kaynaklarda nadiren zikredilmeleri, oluşturulma sebeplerine dair farklı yorumlamalar yapılması ve tören alanları içerisinde yer almaları, halk tarafından kutsal mekan sayılmaları, obolar hakkında yeterince inceleme yapılmayışlarının nedenlerini oluşturabilir. Buldukları coğrafyaya göre tören düzenlemek, mezar yapısını işaret etmek, sınır belirlemek yol göstermek gibi amaçlar yapılan obolar, kullanım amaçlarına ve buldukları yere ve coğrafyaya göre farklı isimler almışlardır. Buldukları coğrafyalardan geçmişte meydana gelmiş dini değişimlere rağmen obolar, Kök Tengri dini, dağ, atalar ve taş inançları ekseninde meydana gelmişler ve eski dini yapının izlerini yoğun bir şekilde taşımaktadırlar. Çalışmanın konusunu oluşturan ve kültürün en belirgin örneklerinden sayılabilecek olan Muğla’nın Menteşe ilçesi sınırlarındaki Meke Köyü’nde bulunan yapılar, obo kültürünün tüm öğelerini içermekle birlikte bu yapıların yapım sebeplerinin, kültürdeki yerinin ve halk tarafından kendilerine atfedilen kutsallığın nedenlerinin anlaşılması açısından önemli Türk kültür varlıklarındandır.

Anahtar Kelimeler:

Obo; Ovo; Kült, Meke; Hörü Kızlar; Muğla

© 2020 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

Summary

Obos, which consist of the vertical arrangement of stones, are among the least studied Turkish cultural works. Turkestan about geography and cultural assets seen several examples of this in Turkey is not performed adequately views. The fact that they are rarely mentioned in historical sources, different interpretations about the reasons for their creation and taking place in the ceremonial grounds, seeing sacred places by the public may constitute the reasons for the insufficient examination of obos. The obos, which are used for purposes such as organizing ceremonies according to the geography they are in, pointing out the structure of the tomb, and guiding the boundaries, have different names according to the geography according to their purpose and location. Despite the religious changes that took place in the past from their geographies, the obos came to be on the axis of the Kök Tengri religion, mountain, ancestors and stone beliefs, and they carry the traces of the old religious structure intensely. The word obo, which is a Mongolian word, has passed into Altai Turkish and Kyrgyz Turkish over time through cultural interactions. Obos are frequently encountered on the roads in Altai. People on the road perform ceremonies against them, pray, scatter hair and believe that their journey will go smoothly. Obos in the Altai, as images are similar examples in Turkey.

The obos in Mongolia are important religious buildings where sacrificial ceremonies and feasts are held. Obos in Mongolia are not found on the roadside. It is mostly on the hills or near the village. It is believed that the earth and mountain spirits lie under the obos. The people believe that some obos in Mongolia and Turkestan are shaman graves. The people who believe that these grave structures protect the people, perform their ceremonies against them completely. The first information about obos in historical records belongs to the 15th century. In the record, it is written that an obo was built by Uluğ Bey in order to serve as a sign in the location called Buralgu. In an 18th century Buddhism book, how to perform obo ceremonies was explained to the Mongols. In the 19th century traveler notes, we read that

¹Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, erenfehmiroglu@hotmail.com

there were obos among the Turks in Crimea. In another traveler's note, we encounter the information that there is a tomb structure called Kara Obo in Siberia. Underground investigation was carried out with imaging devices in some of the obos in Mongolia. In the examinations, it was seen that there were various items under the obo and they were burial areas. However, these graves were not excavated. Because obos are important sacred places for Mongols.

Some researchers claim that obos are Buddhist originated structures due to the fact that they belong to the Buddhist Turkish and Mongolian communities. However, when the obo ceremonies are examined, the importance given to the visits against the obos, the tying of cloth pieces to the obos during the visits, the sacrifices and the throwing of money are not the custom of Buddhism. Although these customs are not seen in Buddhism, they are the customs of Kök Tengri religion, which was the belief of the ancient Turks. In addition, the dome-style round or tower shapes of obos are frequently encountered in Turkish architecture. The subject of the article is the buildings in Meke Village within the borders of Menteşe district of Muğla, which is one of the best examples of cult. Here, all elements of the obo cult are made by the public. They regard obos as holy and perform ceremonies against them throughout the year. Obos in Meke Village are located near a saint's grave. It is believed that under the obos there are women called Hörü Kızlar (Hörü Girls). According to the people, Hörü Kızlar are among the angels of God and are sacred beings. When people make wishes from obos, they therefore believe that their wish will come true. When they make a wish, they take a stone they take from the obos with them. More women wish obos than men. Their wishes are issues such as having children, healing their illnesses, and improving their family life. When their wishes come true, it is imperative that obos sacrifice a sacrifice near the saint's grave and eat food on the stones here called saç taş (gift stone). They must leave leftover food on the stones and give it to animals in nature and spirits in the region. It is necessary to hang the leftover bones in the food in a bag on trees that are considered sacred. If he does not complete these, his wish will reverse. Evil will come to him. In this study, the reasons for making obos, the place and importance of obos in culture are examined through the examples in Meke Village. The article examines why the people consider obos sacred and the historical roots of their behavior. In addition, it is emphasized whether there are graves in the obos in Meke Village.

Keywords: Obo; Ovo; Cult, Meke, Hörü Girls, Muğla

GİRİŞ

Obolar, literatürde yoldan geçenlerin sihirli yerlere ve genellikle tehlikeli mahallere koydukları bir dizi yığını, adakların yapıldığı, kurbanların kesildiği, çaputların bağlandığı taş yığını²; mabet, oymakların koruyucu ruhlarına kurban sundukları, yoldan geçenlerin adak verdiği yer³, yolcuların yol esnasında geldiklerinde etrafında dua ederek döndüğü, üzerine taş bırakıp kutlu ruhlardan cesaret alarak yolcuklarını sürdürmelerini sağlayan yığıntı⁴ gibi tanımlarla açıklanan yapılardır. Ülkemizde detaylı bir arkeolojik incelemeye tabi tutulmayan bu kültür varlıkları, Moğolistan'dan⁵ Altaylara⁶ ve Anadolu'nun batısına dek⁷ görülür.

Yazıtlarda⁸, Uygur metinlerinde ve Türk İslam eserlerinde ismine tesadüf edilmeyen obo sözcüğü, Moğolca kökenlidir. Tarihi etkileşimlerle çeşitli Türk lehçelerine geçen sözcük, Moğolcada

² Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çeviri: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994, s.193

³ Abdülkadir İnan, "Oba, Obo Sözcükleri Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, C:I, Ankara 1998, s.615.

⁴ Figen Güner Dilek, "Altay Türklerinde Yolculuk İle İlgili İnanışlar ve Ritüeller", *Folklor/Edebiyat*, Sayı:84, Ankara 2015, s.49.

⁵ Cengiz Alyılmaz, "Moğolistan'daki Obo'lar-Ovoo'lar", *Orkun Dergisi*, Sayı:11, İstanbul 1999,s.25.

⁶ Günnur Yücekal Arpacı, *Gök-Tanrı İnançının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları - Akay Kine'nin Bilgileri Işığında*, İstanbul 2015, s.73.

⁷ Ülkemizde oboların en yoğun olduğu, haklarında çeşitli inanışların gerçekleştirildiği coğrafya Muğla ve Denizli şehirleridir. Muğla'da Beşkaza Yöresi, Denizli'deyse güneyidir. Bu coğrafyalarda varlıklarını etkin şekilde sürdürmesinde yörelerin Yörük-Türkmen geçmişlerinin etkili olduğunu düşünüyoruz. Bkz: Eren Fehmi Eroğlu, *Beşkaza Yöresi Yörük-Türkmen Mezar Taşları ve Damgaları*, Muğla 2017, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.83-85; Ümit Şıracı – Nuray Yakarıılmaz, *Mitolojilerle Derin Denizli*, Kömen Yayınları, Konya 2013, s.13-26.

⁸ Yazıtlarda obo sözcüğünün bulunduğu dair tek görüş, Rus dilbilimcisi Maloff'a aittir. Maloff, Kırgızistan'ın Talas şehri yakınlarında bir kurgandan çıkartılan ağaç parçası üzerindeki yazıtı "Kalkarak, ben dağın tepesini aşdım. Kendi ev arkadaşlarımı, şimdi kapları açarak..."

oboo veya oooo hallerinde kullanılır. Kelime manası yığıntı, küme, birikinti, tepe anlamlarını taşır⁹. Altay Türkçesinde oboo ve obogo şeklinde olan sözcük, 1.Yığın. 2.Dağ ruhuna adanan taş yığını olarak açıklanır¹⁰. Kırgız Türkçesinde obo haliyle karşılaştığımız sözcüğün, 1.Gök, gök kubbe, sema. 2.Gök, içinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza. 3.Yüksek kaya. 4. Göç edenler tarafından dağ geçidine yığılan taş kümesi; obo taş haliyleyse taş yığını; oboco haliyle de tepecik, tümsek manalarında kullanıldığı görülür¹¹.

Sagay Türkçesi'nde nezir atmak için, yol kenarında yapılı taş yığından ibaret tepecik, müfreze, karakol mevkii anlamlarını taşıyan obo sözcüğü hakkında Abdülkadir İnan, oba kavramı ile ilişkili olduğunu söyler. Ona göre her oymağın, kabilenin koruyucusu olan bir ruh ve bu ruhun bulunduğu itikat edilen mevkisi vardır. İslamiyet'in kabulünden sonra Oğuzlar, bu itikat mevkisini ve ruhu temsil eden obo sözcüğünü kendi oymaklarının, kabilelerinin betimlemesinde kullanmışlardır. Kelime zamanla obodan oba şekline dönüşerek orijinal anlamını yitirmiş ve günümüzdeki manasına ulaşmıştır¹². Kendi içinde haklılık payı içerse de İnan'ın bu iddiası kesin bir hüküm içermemektedir. Zira, Kaşgarlı¹³ ve sonraki dönem Oğuz Türkçesiyle yazılmış eserlerde oba sözcüğü kabile, oymak manalarıyla yer almış, itikat mevkisi olduğu yahut sözcüğün obo sözcüğünden türediği hakkında bir bilgi yer almamıştır. Bununla birlikte diğer dönem eserlerinde de obo ifadesi geçmemiştir. Bu sebeplerle obo ve oba sözcüklerinin birbirinden farklı olmaları ihtimal dâhilindedir.

Oboların çoğunlukla yol kenarlarına yahut dağların zirvelerine inşa edilmiş olması ve yerel halklar tarafından altlarında yol-dağ ruhlarının yattığının belirtilmesi sebebiyle, araştırmacılar onları yollarda, dağlarda bulunan sunak alanları olarak görmektedir¹⁴. Onlara göre, ilk obolar çok eski zamanlarda kamların isteğiyle oluşturulmuşlardı. Hemen her kam, bölgenin koruyucusu olan ruhların ikamet ettikleri belirli bir tepeyi veya dağı kendilerine yer olarak seçmiş, burada ayin yapmak için toprak ve taştan set yapılarak basit bir obo inşa etmişlerdi. İlerleyen yüzyıllarda obolar, yol

en kenar (dönemeçte, kenarda bulunan) ova, vadi (yahut: taş yığını, kurgan, kurbanlık, taş yığını) aşarak... şeklinde okumuştur. Hüseyin Namık Orkun, eserinde bu okumaya yer vererek onun yanlış olduğunu ısrarla belirtmektedir. Bkz: Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, C: 3, s.211.

⁹ *Türkçe-Moğolca Moğolca-Türkçe Sözlük*, Ulaanbaatars 2008, s.328, 493.

¹⁰ *Altayca-Türkçe Sözlük*, Hazırlayanlar: Emine Gürsoy, Naskali Muvaffak Duranlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.138.

¹¹ Ekrem Arıkoğlu, Cıldız Alimova, Rahat Asakarova, Bilge Kağan Selçuk, *Kırgızca-Türkçe Sözlük*, C:II, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2017, s.1621.

¹² Abdülkadir İnan, *a.g.m.*, s.614.

¹³ Kaşgarlı Mahmut, *Divan'ı Lugat'it Türk*, Cilt:I, Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.86.

¹⁴ Bu görüşün başını Radloff çeker. Radloff eserinin giriş sayfalarında Şebe Geçidi'nde zirve noktada oboya rastladığını ve yöre halkının onu kutsal taş yığını olarak gördüğünü söyler. Eserin ilerleyen kısımlarındaysa yerli halklardan topladığı bilgilerle obolar hakkında detaylı sunum yapar. İnsanın yeryüzünün bir parçası olduğunu, elindeki tüm imkanları bu yer-suyun sağladığını ve Altaylıların ona şükran amacıyla taş yığınları yaptıklarını, yolculuk sırasında bu yığınlara denk gelenin saygısını sunmak için bir taş attıklarını söyler. Aldü-Kam isimli vadiyi geçerken şiddetli bir tipiye Altaylı kılavuzlarıyla yakalandığını ifade eden Radloff, dağ yolunu aştıklarında zirvede bir obonun olduğunu ve kılavuzlarının her birinin ona armağan olarak birer taş takdim ettiklerini ekler. Bkz: W. Radloff, Sibirya'dan, C:I, Bölüm:I, s.42; C:II, Bölüm: I, s.18; s.18

kenarlarına yapılmaya başlanmış ve yoldan geçenlerin adak sundukları yapılara dönüşmüştü. Obolarda, bölgenin koruyucu ruhlarının yattığına inanan halk da, yılın belirli zamanlarında, oboya karşı törenler yaparak ruhlara, şükranlarını sunmuşlar¹⁵; onlara zırh, kask, kılıç, ipek vb. değerli eşyalar sunarak, kansız kurbanlar vermişlerdi¹⁶.

Obolar hakkındaki bir diğer görüş ise onların cennete ve bölgedeki ruhlara adamak için yüksek rakımlı yerlere yapılan kutsal taş höyükler olduğudur. Bu düşünceye göre, obolar sayesinde halk barış ve mutluluk içinde yaşamaktadır. Toplumdaki bu olumlu havanın sürmesi içinde yaz ve sonbaharlarda kurban törenleri gerçekleştirilmeli ve törenler sonrası at yarışı, güreş etkinlikler tertip edilmelidir¹⁷.

Obolar hakkında bir diğer tartışma konusu onların dinsel kökeni hakkındadır. Bazı yabancı araştırmacılar onların bugün Lamaistik unsurlar içermesi ve Budist olan halklarda görülmeleri sebebiyle, onların Budizm kökenli olduğunu söylerler¹⁸. İnan ve Alyılmaz ise Türklerin obo ziyaretlerine verdiği önem ve ziyaretlerde çaput bağlama, kurban verme, para atma gibi eski Türk dinine ait âdetleri uygulamaları sebebiyle, oboların Kök Tengri dininden çıktığını ifade ederler¹⁹.

İnan ve Alyılmaz'ın düşüncelerinin doğruluğunu, İç Moğolistan'da yaşayan Burgatların, Budizme rağmen Kök Tengrici âdetleri terk etmeyişlerinde görmekteyiz²⁰. Burgatlar için oboya ibâdet, köklü geçmişe sahip olup bir dizi kültürel tabaka içeren kolektif yapıdaki Kök Tengrici fedakârlıkların ritüelidir. İçeriğinde dağ kültü, bölgenin ruhlarına duyulan saygı gibi arkaik kültürün izleri barınmaktadır. Onlara göre obolar, Kök Tengri'nin eski mabetleridir ve bu mabetler, ruhların insanlara gösterdiği kutsal yerler olan dağların zirvelerinde, geçitlerde, göl kıyıları ve bozkırda inşa edilmişlerdir. Yapımında, gene coğrafyadan kolaylıkla temin edilen taşlar, ağaç ve çalı dalları kullanılmalıdır²¹.

OBOLAR VE KÖK TENGRİ DİNİ, DAĞ VE TAŞ İNANÇLARI

Oboların yapılış nedenlerini anlamak için öncelikle onların oluşumuna etki eden unsurları ele alma gereklidir. Yüzlerce yıl, bir inanç merkezi olarak ayakta duran bu objelerin meydana gelişinde,

¹⁵ Dorji Banzarov, *a.g.m.*, pp.67-68.

¹⁶ Dorji Banzarov, *a.g.m.*, pp. 68.

¹⁷ Chaolu Wu, Kevin Stuart, "Rethinking the Mongol Oboo", *Anthropos*, Bd. 90, H. 4./6. (1995), pp. 544-545.

¹⁸ Chaolu Wu, Kevin Stuart, "*a.g.m.*", pp.544.

¹⁹ Cengiz Alyılmaz, *a.g.m.*, s.26-27; Abdülkadir İnan, *a.g.m.*, s.616.

²⁰ S. B. Miyagaşeva, "Obriyad Poçitaniya Oboo u Starih Bargutov Kak Faktor Etničeskoj İdentifikatsii", *Seriya "Geoarheologiya, Etnologiya, Antropologiya"*, İrkutskogo Gosuderstvennogo Universiteta 2016, T.15, s.35-47.

²¹ S. B. Miyagaşeva, *a.g.m.*,s.37

Kök Tengri dini, dağ, atalar, taş inançları etkili olup bu unsurlar, zamanla birbirleriyle sentezlenerek obo kültürünü oluşturmuş yahut onu şekillendirerek günümüze ulaşmasını sağlamışlardır.

Bir yol, inanç sistemi ve inancın uyulması gereken kurallar bütünü kabul edilen dinlerin ilk örnekleri, toplumların ve milletlerin eski çağlarda doğaüstü güçlere duydukları hayranlıkla meydana gelmiştir²². Eski Türk dininde, diğer adıyla Kök Tengri inancında²³ da doğaüstü güçler önemli yer tutmuş; din ilerleyen süreçte bozkır hayatı, gelenekler, Türk Töresi ile evrimleşerek tarihin derinliklerinden bilinen haline ulaşmıştır. İnancın temelinde yerin-göğün sahibi tek bir Tanrı'ya ve emrindeki ruhlara inanma, dini törenler yapma, atalara-doğaya saygı duyma başta olmak üzere, çeşitli ilkeler yer almıştır²⁴.

Her din zamana, coğrafyaya, siyasi egemenliklere, farkı toplumlarla olan iletişimlere bağlı olarak değişimlere uğramıştır. Kök Tengri dini de bu noktada ele alındığında, Türklerin oldukça geniş bir coğrafyaya yayılması ve büyük siyasi yapılar kurmaları sebebiyle değişime uğrayıp uğramadığı, onun da köklerinden farklı olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevaplandırılmasında çeşitli kaynaklar bizlere yardımcı olmaktadır. Başta Türkistan olmak üzere ve Türklerin göç ettiği coğrafyalardaki arkeolojik buluntular, kaya resimleri, Ortaçağ dönemine ait yazıtlar ve yabancılara ait yazılı eserler, Kök Tengri dininin de geçmişten bugüne değişiklikler yaşadığı göstermektedir. Ancak bununla birlikte coğrafi, sosyal ve iktisadi sebeplerle meydana gelen bu değişimlere rağmen, dinin temel öğelerini her daim muhafaza ettiği; hatta diğer dinlerin kabulüne rağmen toplumsal yaşantıda, halk inancı kimliği ile varlığını sürdürdüğü görülür.

Türklerle temasta bulunan yabancılardan aktardıklarına göre, eski Türk dininde insanlar gerektiğinde her yerde Tanrı ile baş başa kalıp ibadetlerini gerçekleştirmişlerdi²⁵. Törenlerini çoğunlukla kam önderliğinde yapmakta olup kamin bulunmadığı zamanlarda kendileri icra etmişlerdi²⁶. Törenler, ritüelleri kolaylıkla gerçekleştiriliyordu. Dinin bu kimliğinin oluşumunda, elbette ki bozkır hayatının zorlukları etkili olmuştu. Zira halkın önemli bir kısmı konargöçer olarak hayat sürdürdüğü bir toplumda, ağır kuralları ve zorlu ibadetleri bulunan bir dinin orijinal haliyle yaşama

²² Saadettin Gömeç, "Şamanizm ve Eski Türk Dini", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl:1998, Sayı:4, s.38.

²³ Esasen Tunguzca bir sözcük olan ve Türk, uluslararası bilim dünyalarında "Şamanizm" olarak adlandırılan Kök Tengri inancının orijinal ismi konusunda günümüze dek süre gelen tartışmalar vardır. Kimilerince "birçok Tanrı ve bunların üstünde bulunan en büyük Tanrı'ya tapma", "totem hayvan atalara inanma" gibi tanımlamalara maruz kalan; "Kamizm", "Totemcilik", "Toyunizm" gibi başka isimlerle de anılan eski Türk dininin orijinal adı hakkında net bir ifade yoktur. Bugün bile Altaylarda yaşayan kamlar, dinlerinin tek Tanrı yani Tengri inancına dayandığını belirtir. Bu aşamada halkın kendi adlandırmasının kavramlarda temel ölçüt olması ilkesiyle yazıtlarda ve 11. yüzyıl eserlerinde Türklerin Tanrı kavramını Tengri ve Kök Tengri olarak kullanması sebebiyle çalışmamızda bu ismi kullanacağız. Konu hakkındaki mülahazalar için bkz: Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s.51; Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s.13-19; Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1976, s.40-41; Günnur Yücekal Arpacı, *Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları Akay Kine'nin Bilgileri Işığında*, Çatı Kitapları, İstanbul 2012, s.14.

²⁴ Saadettin Gömeç, *a.g.m.*, s.38-40; Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s.54-57.

²⁵ Saadettin Gömeç, *a.g.m.*, s.38-39

²⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s.97-100.

şansı olmayıp ya heterodoks bir din haline dönüşmesi ya da törenleri, ibadetleri daha kolay olan başka bir dinin tercih edilmesi gerçekleşir.

Kök Tengri dininde, hayatı sürdürme ve başarıya ulaşmanın Tanrı'nın lütfu sayesinde olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu, Orhun Yazıtlarında Tanrı, kutsal yer su ruhları şöyle yapmışlar: Türk halkı yok olmasın diye halk olsun diye babam İleriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesine tutup yükseğe kaldırmış²⁷ sözleriyle görülür. Diğer yazıtlarda da benzer ifadelerle²⁸ karşımıza çıkan düşünceyle Türklerde Tanrı'ya şükretme ve ibadet, önem arz eden konulara arasında yer almıştır.

Eski Türk dininde doğadaki büyük varlıkların ve güneş-ay-yıldız gibi göksel nesnelere Kök Tengri'nin yansıması görülüp onlara saygı duyulduğu bilinir. Hunların güneşe ve aya kurbanlar adadıkları, sabahları doğan güneşi selamladıkları; çeşitli Türk topluluklarının kültürlerinde göksel varlıkları önemli sayıldığı²⁹ ve 11. yüzyıl Türkçesi'nde, Tengri sözcüğünün Tanrı ile gökyüzü anlamlarını taşıdığı³⁰ kaynaklarda yerini almıştır.

Doğadaki en ulu, en heybetli varlıklar olan dağlar, göklere değen başı sebebiyle eski Türk dininde önemli bir yer edinmiş ve bu özellikleri sebebiyle yeryüzünün göğe ulaşan dikiti, yerin temsilcileri olduğuna inanılmıştır. İçlerinde bir ruh taşıdığı kabul edilen dağlar, kimi zaman sığınak, kimi zaman da güven merkezi görülmüşlerdir³¹.

Türklerin dağlara karşı geliştirdikleri inanç ve saygı hakkında Çin kaynaklarında, Hunların her yıl Han-yoan adlı dağda Kök Tengri'ye kurbanlar kestikleri, dualar ettikleri; Hun kağanının Çinlilerle imzaladıkları sözleşmeyi Hun Dağı denilen bir dağın tepesinde, kurban keserek kutsadığı ifade edilir³². Yine aynı kaynaklarda, Hun kağanlarının çadırlarını Ötüken Dağı'na kurduğu ve üzerinde ot yetiştirmeyen oldukça yüksek Budun İnli isimli bir dağın Hunların koruyucu ruh görüldüğü de belirtilir³³.

Dağların kutsiyeti Türk Kültüründe bir hayli geniş yer tutmuştur. Ergenekon Destanı'nda³⁴ Kök Türklerin anne karnından doğan bir çocuk misali dağı eriterek açtıkları gedikten çıkmaları; Uygurların göç etmelerini kutsal dağlarının parçalanmasına dayandırmaları³⁵; Dokuz Oğuzların ülkelerinde yer alan dağda dualar edip adaklar kesmeleri; Çiğillerin ve Türgişlerin, Ulu Dağ ismini

²⁷ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.26.

²⁸ Bkz: Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

²⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C:II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s.187-235.

³⁰ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, Cilt:III, s.376-377.

³¹ Fuzuli Bayat, "Türk Mitolojisinde Dağ Kültü", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Sayı:46, Cilt:12, Ankara 2006, s.47-51.

³² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.105-106.

³³ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.6.

³⁴ Saadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınları Ankara 2009, s.188; 196.

³⁵ Saadettin Gömeç, *a.g.e.*, s.237

verdikleri bir dağa tören yapıp dağ üzerine yemin etmeleri ve Tanrı'nın bu dağda ikamet ettiğine inanmaları, dağların kültürdeki yerinin gözler önüne sermektedir³⁶.

Kendilerine atfedilen değerlerle dağlar, eski Türk dininde önemli ibadet yerleri sayılmışlardır. Zirvelerinde kağan önderliğindeki halkın katıldığı kanlı-kansız kurban törenleri, büyük sofraların kurulduğu şölenler gerçekleştirilmiştir³⁷. Her boy, oymak yahut devlet, kendine bir dağ seçerek onu kutlu görmüşlerdir. Örneğin Uygurlar Kuttag Dağı'nı,³⁸ Yakut, Tuva, Başkurtlar gibi kuzeyde yaşayan Türk topluluklarıysa Altay'ı ulu görmüşler, dualarında onu dağların, göllerin atası sayarak, tören alanı olarak kullanmışlardır³⁹.

Dağlara atanan kutsiyetle ilgili bir diğer husussa İslamiyet öncesi dönemde halkın kağanlarını, din adamlarını, atalarını bu mekanlara defnetmesi geleneğidir. Düşüncenin temelinde merhumun/merhumenin ruhunun, dağ aracılığıyla kolaylıkla göğe yükseleceği ve Kök Tengri'ye ulaşacağı anlayışı yatmaktadır. Bununla birlikte dağların Kök Tengri'nin yeryüzündeki silüetlerinden görülmesi, konumları sebebiyle buralardaki mezarların talana uğramasının daha az ihtimal taşıması; vefat eden ataya duyulan saygının aralarından ayrılmış olsa bile mezar aracılığıyla sürdürülmek istenmesi⁴⁰ geleneğin altında yatan diğer sebepler olabilir.

Geleneğin izleri incelendiğinde, siyasal manada Asya Hunları ile başladığı ve onların her mayıs ayının ortalarında Kutlu Atalar Mezarlığı'nda düzenledikleri kurban törenleriyle⁴¹ sürdüğü, Kök Türkler zamanındaysa görkemli defin ve anma törenleriyle dağlardaki ata mezarlarına ziyaretlerle yaşatıldığı⁴², Oğuzlar ve Kıpçaklar dönemindeyse yüksek tepelere yapılan gösterişli mezarlarla⁴³ devam ettirildiği görülür.

Dağlarla ilişkili olan taş inancı, obolara etki eden bir diğer kült alanıdır. İnsana, hayvana veya doğaüstü varlıklara benzeyenlerinin bulunması, sertlikleri, sahip oldukları renkleri ve onların dağların bir parçası olması nedeniyle içlerinde bir güç taşıdığına inanılmıştır. Bu anlayışla taşlarla dilek dilemek, adak adamak, yağmur yağdırmak, şifa bulmak gibi inanışlar oluşturulmuştur⁴⁴.

³⁶ Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s.91; s.89.

³⁷ Yusuf Ziya Yörük, *a.g.e.*, s.68-70.

³⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s.51.

³⁹ W. Radloff, *Sibirya'dan*, C:1, Bölüm:1, s.71; s.96.

⁴⁰ Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Mitler*, Berikan Kitabevi, Ankara 2012, s.21

⁴¹ Saadettin Gömeç, *a.g.m.*, s.48.

⁴² Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s.177-178.; Hikmet Tanyu, *Türklerin Dini Tarihçesi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978, s.30

⁴³ Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s.178-179.

⁴⁴ Türk Kültürü'nde taşlarla ilgili sayısız inanış vardır. Günümüzde etki ve yayılım sahaları daralmış olsa da ülke genelinde hala ciddi bir sayıda taşlarla ilgili inanış inanç merkezleri oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Bkz: Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s.34-163.

Orhun Yazıtlarında bengü taş yani ebediyete dek duracağına inanılan taş⁴⁵ sözüyle zamana karşı koyacağına inanılan taş, Uygurlarda su ve yağmur ruhları adına dikilen bir kitabenin kutsal sayılması şekliyle görülmüştür⁴⁶. XI. yüzyılda Guz Türklerinin bir su kaynağındaki kayayı kutsal saymasıyla karşımıza çıkan inanç⁴⁷, aynı yüzyılda çeşitli toplulukların atlarını kötü ruhlardan korumak için boyunlarına monçuk isimli taşları asma geleneğiyle sürmüştür⁴⁸. Sibirya Türklerinde yol üzerinde denk gelinen obolara ve altlarında bulunan yer ruhlarına kurban sunmak maksadıyla taş atarak⁴⁹ görülen inanç, ülkemizde de obolara taş koyma şeklinde sürmüş ve kültün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

OBO KÜLTÜ

Türkistan coğrafyasında obolara, çoğunlukla Altaylarda ve Moğolistan sahasında rastlanır. Genellikle dağlarda, tepelerde örnekleri görülen yapıların, yoldan geçenler tarafından tehlikeli mevkilere veya yol ağızlarında adak dilenilmesi için oluşturulanları da vardır⁵⁰. Ziyaretçiler zirvelerde bulunan oboların altında, o dağın ruhu ve atalarının bulunduğu, oradan dünyayı seyredip olup biteni kontrol ettiklerine inanmaktadırlar. Halk, sahip oldukları her şeyi bu ruhlara borçlu olduğu düşüncesiyle dağlara, obolar inşa etmekte ve onları ziyaret etmektedir. Törenlerde genellikle para, ağaç parçası, demir parçası, kestikleri kurbanın et ve kemik parçalarından, kıymız, votka gibi içeceklerden obolara sunulmaktadır. Sunumların ardından ziyaretçiler, oboların etrafını en az üç kez dua ederek dönmekte, göğü temsilen mavi veya işlerinin rast gitmesi için beyaz bez parçalarını obolara bağlamaktadır⁵¹.

Altaylarda, hangi yöne yolculuk yaparsa yapsın yolculuğa çıkan herkesin, kutsal sayılan ağaçlara şerit halinde beyaz bez bağlaması ve yol üzerindeki obolara taş bırakması şartı vardır. Bu ritüel yerine getirilmezse Altay'ın ruhlarının öfkeleneceğine, yolda büyük tehlikeler yaşanacağına ve yolculuğun gitme sebebi olan işin tamamlamadan geri dönüleceğine inanılır. Bilhassa Çuy ile Ulagan bölgelerinde, oboya rastlayan yolcunun doğudan başlayarak onun etrafında dönmesi ve Altaylardaki kutsal dağların isimlerini anarak yolculuğunun iyi geçmesi için dua etmesi gereklidir. Duadan sonra obo ruhundan izin isteyerek ona, yiyecek ve içeceklerden saç (kansız kurban) saçmalı, kendisi ve ailesi için yapıya taş bırakmalıdır. Bu törenleri yolculuğu esnasında rastladığı tüm obolara karşı yapmalıdır. Böylelikle yolcu, Altay toprağından ve onun ruhlarından kutlu bir güç alarak yolculuğunu

⁴⁵ Talat Tekin, s.23; s.47; s.49

⁴⁶ Özkan İzgi, *Wang Yen-Te'nin Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.65.

⁴⁷ Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s.25.

⁴⁸ Kaşgarlı Mahmut, *Divan'u Lugat'it Türk*, C:1, s.475.

⁴⁹ Yaşar Kalafat, *Aşiretlerde Mitolojik Bulgular*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s.9.

⁵⁰ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s.193.

⁵¹ Cengiz Alyılmaz, *Moğolistan'daki Oboo'lar-Ovoolar*, s.26.

sürdürecektir. Ancak akşam veya gece obolara rastlarsa onlardan uzak durmalı ve tören yapmadan yoluna devam etmelidir⁵².

Obolar, biçimleri açısından, yığma taş formlu, direkli obolar ve konik obolar olmak üzere ikiye ayrılır. Yığma taş obolar, genellikle Moğolistan coğrafyasında bulunurlar. Kendilerine has biçimleri vardır. Uzaktan bakıldığında çadır ve kurganlarla benzeşirler. Üstleri, toprak, taş ve bitki dallarıyla örtülüdür. Ortalarında dik olarak yerleştirilmiş bir direk, dal veya tahta parçası bulunur (Görsel 1). Dilek dilemek için kullanılan bez parçaları bu direğe bağlanır. Kimi zaman kurban hayvanlarının kemik ve kuyruk parçaları obonun üstüne bırakılır⁵³.

İkinci tip obo biçimi olan konik oboların bilinen en iyi örnekleri Terkhiin Tsaagan Gölü etrafındakiler (Görsel 2) ve Altaylardakilerdir. Yapı, tabanda geniş yayılmış, üst üste dizilmiş taşların yukarı gittikçe daralmasından meydana gelir. Görüntü olarak koni biçimli dağı veya Altay tipi Türk çadırını andırır. Çalışmaya konu olan Meke Köyü'ndeki örnekler bu tip obalardandır.

Türkistan ve Türkiye coğrafyasındaki örneklerinin tarihçesi net olmayan obolar hakkında, malumatlar sınırlıdır. Bilinen en eski kayıt, 15. yüzyılda yaşamış Timurlular devri tarihçisi Mirhand'ın aktardıklarıdır. Müellife göre, Uluğ Bey 1425 senesinde Moğollar üzerine sefer yaparken Buralgu adı verilen mevkide, işaret vazifesi görmesi amacıyla obo inşa ettirmiştir⁵⁴. Bu tarihsel bilgiyi, 18. yüzyılda basılan Budist öğretisi kitabındaki aktarılanlar takip eder. Kök Tengri dinini terk edip Budizme geçen Moğollara rehberlik etmek amacıyla yazılan eserde, dini değişime rağmen terk edilmemiş obo ziyaretlerini halkın nasıl gerçekleştireceği, obo törenlerinde okunacak dualar, yapılacak davranışlarla ilgili bilgiler yer alır. Eserin yazım tarihi ve yazarın kullandığı, zamanları geçmiş olsalar bile, obo inşa etmek isteyenlere karşı çıkmak imkânsızdır sözü obo geleneğinin bu yüzyıldan çok daha öncesine dayandığının işaretçisi niteliğindedir⁵⁵.

Başkurtlardan derlenen bir halk inanışı, oboların vasfını düşünmeye iten niteliktedir. Ak İdil Irmağı boyunca bulunan oboların, gaipten haber alarak ülkelerinin Rus işgaline uğrayacağını öğrenen ve bunu yaşamak istemeyip kendilerini diri diri toprağa gömen kamlara ait olduğu anlatılır⁵⁶. Bu anlatıya benzer şekilde de Kazakistan'daki İdige Kayası adlı yerin zirve noktasındaki oboda, İdige isimli kaminin yattığı söylenir⁵⁷. Altay halkların bazılarında da yüksek dağlarda yer alan kam

⁵² İbrahim Dilek, *Resimli Türk Mitolojisi Sözlüğü (Altay/Yakut)*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları, Ankara 2014, s.137; Figen Güner Dilek, “*Altay Türklerinde Yolculuk İle İlgili İnanışlar ve Ritüeller*”, s.48-49.

⁵³ Cengiz Alyılmaz, *a.g.m.*, s.26

⁵⁴ Aktaran: W. Barthold, “Türklerde ve Moğollarda Defin Meselesine Dair”, Çev. Abdülkadir İnan, *Belleten*, C:11, S:43, Temmuz 1947, s.539.

⁵⁵ Dorji Banzarov, “The Black Faith or Shamanism Among The Mongols”, Translated from the Russian by Jan Nattier and John R. Krueger, *Mongolian Studies*, Vol. 7 (1981-82), pp.67-68.

⁵⁶ Abdülkadir İnan, *Şamanizm*, s.61.

⁵⁷ Aktaran: W. Barthold, *a.g.m.*, s.539.

mezarlarına, kurban vermenin gerekli olduğuna inanılır. Aksi takdirde kurban verilmeyen, öfkeli kamların uyku sırasında gelip halkı rahatsız edeceğine inanılır⁵⁸.

Obolar hakkındaki tarihi malumatları incelemeye devam ettiğimizde İsil (İşim) ırmağı boyundaki Atıgay-Argın isimli kabilenin Barak Batır isimli oboyu ziyaret etmesi ve oboda yatan kişi için kurbanlar kesmeleri karşımıza çıkar. Malumatın benzer bir haline, XIX. yüzyılın başlarında rastlanır. Bu yüzyılda Kırımlı ihtiyar Türklerin, çevresinde heykeller bulunan obanın yanına toplanıp gençlerle sohbet ettikleri, onlara yaşamla ilgili nasihatte buldukları seyyah notlarında yer almıştır⁵⁹. Gene başka bir seyyah notunda, Sibirya'daki Kara İrtiş ırmağının doğusunda, üzerinde iki balbal bulunan ve muhtemelen bir kurgan olan yere, Kara Obo ismi verildiği bilgisi yer alır⁶⁰.

Altaylarda obolarla çeşitli söylencelere inanışlara denk gelinir. Bu söylencelerin başında Ak Yayzan isimli bir ata hakkındaki anlatılanlar gelir. İnanışa göre, Irkit boyundan olan ve savaşlarda birçok Kırgız'ı öldüren Ak Yayzan için, vefatından sonra koçlar kurban olarak kesilmeye başlanmıştır. Mezarı başında yapılan törenlerde onun hamurdan temsilleri yapılarak ağaç dallarına asılmıştır. Törenlere, sıkı sıkıya riayet etmek ve aksatmamak gerekmiştir. Aksi takdirde Ak Yayzan'ın halkın başına türlü felaketler yollayacağına ve sık sık atlı yolcu kılığına girip dağ tepelerinde obo civarında yolcuların karşlarına çıkacağına inanılmıştır. Böylesi bir olumsuz durum yaşandığında törende, obodaki ağaca siyah ve kırmızı kurdeler asılması gerekli görülmüştür⁶¹.

XVI. yüzyılda Budizmi kabul eden Urenha-Tuba Türkleri, dini değişime rağmen Kök Tengri kaynaklı geleneklerini yaşatmış bir Türk topluluğudur. Budist rahiplerin üç yüzyıldır sürdürdüğü mücadelelere rağmen obo ve ongon geleneklerini terk etmemişlerdir. Ancak oboları, diğer Türk topluluklarınınki gibi taş yapılar olmayıp aksine içi oyulmuş ve duvarlarında ağaçtan yontulmuş kuzgun, guguk, öküz, aygır suretleri asılı, kapısı bulunan bir tapınak halindedir. Tapındaki bu kapının yönü, batı hizasında olan Budist tapınak kapılarının aksine doğuya açılmakta ve yanında bir değnek bulunmaktadır. Ziyaretçiler kapıdan içeri girerken, bu değneğe hediye olarak çaput bağlamaktadır. Urenhalar yaptıkları bu törene oba taşır yani oba ibadeti adını vermektedirler. İbadete bazen budist rahipler de katılmakla birlikte törenleri her daim kamlar organize eder. Kamların oboyu kokulu otlarla tütsüleyerek üç defa dolaşmasıyla başlayan törenler, dağ ve yer su ruhuna yapılan dualarla devam eder. Ayın tamamlanınca bir kurban keserler ve hayvanının kafası bir sırığa geçirilerek obonun kapısına asarlar. Katılımcılar kurban etinden parçalar alıp ortada yanan ateşe atarlar ve yanlarındaki getirdikleri içkilerden dağ ruhlarına saçı saçarlar. Daha sonra obo ruhu için

⁵⁸ Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s.156.

⁵⁹ Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2012, s.265.

⁶⁰ Aktaran: W. Barthold, *a.g.m.*, s.539,

⁶¹ A.V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Kömen Yayınları, Konya 2006, s.160

eğlenceler, at yarışı tertip ederler. Kam, yarışmayı kazanan atın boynuna beyaz bir kumaş bağlar ve bu atı Tanrı'ya armağan olarak bozkıra salar⁶².

Eski Türk dininde doğanın ve doğal unsurların ruh taşıdığı inancı, dinin temel düşüncelerinden olmuştur. Bozkırın sınırsızlığı ve göğün yeri bir kubbe gibi sarması fikri Türklerin yaşantısına etki etmiştir. Bu düşünce yurt isimli çadırların, oboların ve kurganların planına etki etmiş, Orta Asya Türk Mimarisinde yuvarlak plan şeklinin tercih edilmesini sağlamıştır ve ruhları taşıdığına inanılan obolar zamanla birer dini merkez haline gelmişlerdir⁶³.

Obolar Türkistan coğrafyasında günümüzde hâlâ önemli ibâdet merkezlerindedir. Moğolistan'da dağ ruhlarının ve ölen kamların anısına, yahut klanlarını (obalarını) koruması amacıyla obolar inşa edilmektedir. Ölen kamlar için yapılacak obonun yeri seçilirken, kamin hayattayken sevdiği bir yer olmasına ve yakınlarında ağaç bulunmasına dikkat edilmektedir. Taşlar, yurt şeklinde yığıldıktan sonra renkli kumaş parçaları bağlı söğüt dalı demetleri içlerine sokulmakta, inşaat tamamlanınca ölen kamin arkadaşı olan kamlar tören kıyafetleriyle dualar etmekte; likör, süt gibi sıvıları saç niyetiyle oboya dökmetedirler⁶⁴.

Obo törenleri, toplu ve bireysel olmak üzere iki gruba ayrılır. Bireysel obo törenleri yukarıdaki kısımlarda da bahsettiğimiz üzere obonun etrafında dönme, varsa para gibi değerli eşyalardan obaya bırakma ve saç saçmadan oluşurlar. Toplu törenlerse daha gelişmiş yapı sergilerler. Kaynaklardan edindiğimiz malumatlara göre, Moğolistan'daki toplu obo törenleri din adamlarının rehberliğinde yılda bir veya iki kez, yaz ve sonbaharda gerçekleştirilmektedir. Eski zamanlarda bekar kadınların katılmadığı törenlere, günümüzde kadın erkek beraber iştirak etmektedir. Ancak kadınlar hâlâ belirli ibâdetleri yapamamaktadır. Ayinlerde, din adamları aracılığıyla Tanrı'yı ve ruhları oboya davet etme, onlara halkın fedakârlıklarını gösterme amacı vardır. Onlardan toplumu hastalık ve felaketlerden koruması, güvenliklerini ve sevinçlerini sağlamaları; felakete neden olan kötü şeytanları halktan uzak tutmaları dilenir. Bu istekler, oboya duyulan saygının da sebepleri arasında yer alır. Kuraklık veya hayvan hastalıkları gibi büyük felaketler yaşandığı dönemlerde, törenlerde koyun, keçi veya at kurban

⁶² Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, s.265-266.

⁶³ Göğün yarı yuvarlak şekli etkisi Türkiye coğrafyasında da süren yuvarlak plan şeklinin oluşmasına sebep olmuştur. Yuvarlak plan şeklinin mimaride sıkça kullanılır olmasında önce obolarda ve kurganlarda, akabinde yurtlarda kullanılması etkili olmuştur. İlerleyen yüzyıllarda türbeler de bu mimari formu inşa edilmişlerdir. Örneğin yuvarlak planlı obolarla Kazakistan'ın Çu Havzası'nda bulunan Ak Kesene Türbesi karşılaştırıldığında, Ak Kesene Türbesi'nin obolardaki basit inşa tekniğinin zamanla kerpiç mimariye dönüşmüş bir biçimi olduğu görülür. Bkz: Kseniya Aleksandrovna Melekhova, Yelena Yurievna Lichman, Zhanaykhan Erkin, Abrashid Iskakovich Raimbergenov, Bekzat Upyshovna Itemgenova, "Yurt And Its Role In The Culture Of The People Of Central Asia", *European Journal of Science and Theology*, August 2018, Vol.14, No.4, pp. 194, pp. 193-202; ; Bekir Deniz, "Ak Kesene: Çu Havzasında Bir Yapı", *Bilig*, Bahar 2015/Sayı 73, s. 148-150.

⁶⁴ Veronika Zikmundová, "Rituals and dreams in shaman "study" (Experience of a western disciple of a Mongolian shaman)", *Mongolo-Tibetica Pragensia '12, Ethnolinguistics, Sociolinguistics, Religion and Culture*, Volume 5, No. 2, Prague 2012, pp.109-114, pp. 93-116

olarak sunulur. Çünkü bu felaketlerin, yerel ruhların hoşnutsuzluğundan ve halkı korumayı bırakmasından kaynaklandığına inanılmaktadır⁶⁵.

Moğolistan’da gerçekleştirilen toplu törenler beş aşamadan oluşmaktadır:

1. aşama halkın tören zamanını belirlemesiyle başlar. Tarih belirlendikten sonra kurban hayvanlarını satın almak için para toplanılır ve törende yenilecek/saçı olarak verilecek yiyecek, içecekler imece usulüyle hazırlanır.
2. aşama hazırlık safhasıdır. Tören öncesi obo ve etrafı temizlenir. Ritüel esnasında sunağa konulacak taşlar toplanır, oboya asılacak dallar ve bezler hazırlanır.
3. aşama toplu halde oboya gidiş ve din adamının orada ruhlara kurbanlar sunmasından, onlara dualar etmesinden oluşur.
4. aşamada khurylga adı verilen esas ayinin icra edilmesinden oluşur. Ayin bitimi halk, obonun etrafında döner. Kurban edilen hayvanın etlerinden sunarak ruhlardan ve Tanrı’dan kendilerine mutluluk, refah vermesini talep ederler.
5. aşama bitiş aşamasıdır. Törende kesilen kurbanların etleri yenilir. Obo şerefine yarışmalar, oyunlar tertip edilir. Törenin ve eğlencelerin tamamlanmasından sonra eve dönüş safhası başlar. Katılımcılara kurban etinden paylar dağıtılır⁶⁶.

Obolar hakkında netliğe kavuşmamış meselelerden bir diğeriye, tapınma alanı mı yoksa kurganlar/barklar gibi kompleks bir mezar alanı mı olduklarıdır. Uluslararası alanda obolara yönelik yapılmış bir kazı kaydı yoktur. Bu durumun oluşmasında Moğolistan coğrafyasındakilerin tarihi ve kültürel taşınmazlar statüsünde kaydedilmesi⁶⁷, oboların yakın yüzyıllarda yapılmış olabileceğinden dolayı, bir mezar alanına sahip olmayacağı düşüncesi, onların yol veya dağlardaki tapınak/sunak alanları kabul edilmesi⁶⁸, halkın obolarda yapılacak kazı çalışmalarına yoğun tepki gösterecek olması gibi nedenler yatıyor olabilir.

Oboların ata mezarlarının bir çeşidi olduğu, esasen birer kurgan hüviyeti ile yapıldığı fikri kökenleri konusundaki bir diğer iddidir. Bu görüşe göre obolar, kurganlarla plan yönüyle yakınlık gösteren objelerdir. Kurgan, toprak altına açılmış mezar odalarından oluşan bir yapıyken, obo da toprak altına açılmış mezarlardır ve üzerlerine türbeye benzer şekilde toprak, bitki dallarının yerleştirilerek örtülmüştür⁶⁹. Tapınma alanı olarak değil, mezar olarak inşa edilenlerin altlarına vefat

⁶⁵ Chaolu Wu, Kevin Stuart, *a.g.m.*, s.544-546.

⁶⁶ Chaolu Wu, Kevin Stuart, *a.g.m.*, s.546.; S. B. Miyagaşeva, *a.g.m.*, s.38-39.

⁶⁷ Galbadrakh Enkhbat, “The Creation of a Registration and Information Database for Cultural Heritage in Mongolia”, *New Horizons for Asian Museums and Museology*, Editor:Naoko Sonoda, s.78, s.71-88

⁶⁸ S. B. Miyagaşeva, *a.g.m.*, s.37.

⁶⁹ Bekir Deniz, “Ak Kesene: Çu Havzasında Bir Yapı”, s.148.

eden, çeşitli eşyaları gömülmüştür. Örneğin Moğolistan'ın Bayannugur ve Urad Banner bölgelerindeki obolarda, altlarında altın-gümüş eşyalar, mezar sahibine ait şapka, kıyafetler, yaylar, oklar, eyerler, yularlar, dizginlere rastlanmış, bu husus raporlardaki yerini almıştır⁷⁰.

Türkiye coğrafyasında geniş bir dağılım gösteren obolara, Ege ve Akdeniz Bölgesinde Yörük-Türkmen kökenli nüfusun yaşadığı sahalarda sıkça rastlanılır. Buralarda obolara çeşitli isimler takılmakla birlikte, yapılış amaçları farklı sebeplere dayandırılmaktadır. Meke'deki örnekler dışında Muğla'da obolara en sık Seydikemer ilçesindeki Eren Dağı'nda rastlanmaktadır. Dağın eteklerinde bulunanlarına höyük adı verilmekte, dağın orta kısımları ve zirvesinde bulunanlarsa eren olarak isimlendirilmektedir⁷¹. Dağ üzerindeki oboların sayıları, irili ufaklı şekilde 32 tanedir. Yapıların erene duyulan saygının nişanesi oldukları ve taşıdıkları bu kutsiyetle kurtların ağızlarının bağlanarak oboların etrafındaki sürülere saldırmadığı, dağın eteklerinde konaklayan Yörüklerce aktarılmıştır. Ayrıca zirvede bulunan eren mezarı toplu halde ziyaret edildiğinde, obolara dua ederek, dilek dilenerek taşlar dizildiği ve dileklerinin kabul olduğu da ifade edilmiştir. İlçenin diğer dağlarında ve yaylalarında da rastlanan yapılar, buldukları yerde bir Yörük yurdu olduğunu uzaklardan göstermek ve gene kurt saldırısını engellemek için inşa edilmişlerdir⁷². Antalya'nın Kaş ilçesinde gözlengiç adıyla bilinen obolar, bağırıldığında yankılamanın en iyi olacağı yere yahut bölgenin en iyi gözleneceği mevkilere inşa edildiği ve buldukları yerden Yörüklerin sürülerini en net şekilde görebildikleri kaynak kişilerce aktarılmıştır⁷³. Serik Yörüklerince dikili, dikili taş isimleriyle adlandırılan obolar, genellikle geçitlere inşa edilmekte olup kurtların oboları görünce korktuğu şeklinde inanış vardır⁷⁴. Mersin genelinde höyük, kale yahut taş hüymesini alan yapı yayladaki meranın sınırını belirtmek, o bölgeye başkalarının davar otlatmasının yasak olduğunu belirtmek, bulunduğu yerden otlayan hayvanları gözetlemek yahut üzerine ceket asarak gece kurtların yapıyı insan sanarak ağıldaki hayvanlara saldırmamasını engellemek için dikilmiştir⁷⁵. Denizli'de baba, eren olarak anılan yapıların yakınlarında ermiş yattığına ve bölgeyi koruduğuna inanılmaktadır⁷⁶.

MEKE KÖYÜ OBOLARI VE OBO TÖRENLERİ

Oboların Türkiye'deki örneklerinden birisi çalışmamıza konu olan Muğla'nın Menteşe ilçesi sınırları içerisinde, Yerkesik yakınlarındaki, halk arasında Sığın Dağı olarak da ifade edilen, 1170 metre yükseltideki Marçal Dağı'nda bulunmaktadır. İdari olarak, Marçal (Sığın) Dağı'nın doğu eteklerine kurulmuş bir köy olan Meke sınırlarında yer almaktadır. İsmi bir zamanlar ovada var

⁷⁰ Chaolu Wu, Kevin Stuart, *a.g.m.*, s.545.

⁷¹ Kaynak kişi: Hasan Topal, Devrim Karakuş.

⁷² Kaynak kişi: Osman Koçbıyık, Yusuf Değer, Bahri Boğa.

⁷³ Kaynak kişi: Hüseyin Kayır, Rasık Kayır, İsmail Benli.

⁷⁴ Kaynak kişi: Hüseyin Ak, Mehmet Ak.

⁷⁵ Kaynak kişi: Ferhat Karayılan, İbrahim Eriş, Bilal Ünlü.

⁷⁶ Kaynak kişi: Yaşar Celal Ceylan, Abdurrahman Aydoğmuş, Mehmet Karlıoğlu.

olan göle konaklamaya gelen meke kuşlarından alan köy, anayollara, ilçe merkezine uzak bir dağ yerleşimi görüntüsündedir.

Meke köyü, 2014 yılında çıkartılan Büyükşehir Yasasına kadar Yerkesik'e bağlı bir köydü. Günümüzde 200 civarında nüfusa sahiptir⁷⁷. Köyde Bayraktarlar, Davcılılar, Ali Çavuşlar, Uzun Aliler, Topallar, Kütükçüler lakaplarıyla bilinen sülaleler yaşamaktadır. Yerkesik'in 1831⁷⁸, 1835⁷⁹ ve 1840⁸⁰ tarihli nüfus kayıtlarında adına rastlanmayan köyün, görüşülen kişiler ve mezar taşlarının üzerinde yer alan tarihler ışığında 1860'larda kurulduğu ihtimal dahilindedir⁸¹.

Evliliklerin kendi aralarında (endogami) yahut civar köylerdeki yakınan tanıdıkları ailelerle gerçekleştirilen köyde, dışa kapalı bir toplum yapısı vardır. Bu özellikler ve köyün dağ köyü görünümünde olması neticesinde, eski kültür Meke'de koruna gelmiştir. Köyde mezarlara beyaz veya kırmızı renkte çaputlar bağlı şeritler asma (Görsel 3); üç telli, uyguncak isimli otantik çalgıları icra etme gibi eski Türk Kültürü ile ilişkili gelenekler-görenekler hâlen yaşatılmaktadır.

Köyün sırtını verdiği Marçal, diğer adıyla Sığın Dağı, geçmiş yüzyıllardan beri yaylacılık faaliyetlerinin yaşandığı bir dağdır. Zirveye yakın noktasında, Osmanlı'nın son dönemlerinde inşa edildiği belli olan bir sarnıç vardır (Görsel 4). 1913 yılına ait bir harita sayesinde, o yıllarda da Marçal adının kullanıldığı bilinen dağın adına⁸², Altay coğrafyasındaki Marçal-Kat isimli dağda rastlanılmaktadır⁸³.

Dağın Sığın ismi hakkında iki efsane anlatılır. İlk efsanede bölgeye gelen Türklerin, yabancı bir kavimle yaptıkları savaşta zor duruma düştükleri ve komutanlarının, dağa sığınım diye emir verdiği, düşmanınca saklanan askerleri bulamadığı aktarılır. İnanışa göre dağ, Sığın adını bu olaydan almıştır⁸⁴. İkinci efsanede ise, savaşan askerlere dağa sığınma emrini komutanın değil, askerlerin zor hali karşısında dağda yatan erenin verdiği ve o zamandan itibaren dağın Sığın adını aldığı anlatılmaktadır⁸⁵.

Sığın Dağı'nın zirve noktasından 40 metre aşağıda bulunan obolar, uçurum kenarında bulunmaktadır. Zirvede, içinde bir erenin yattığına inanılan mezar görünümlü yuvarlak bir yapı vardır. Mezar alanının etrafında dilek dilemek için çaput bağlanan kuru bir ağaçla kutsal olduğuna inanılan ve dallarına zarar verenin başına türlü uğursuzlukların geleceği aktarılan asırlık meşe

⁷⁷ Kaynak kişi: Hüseyin Özkan.

⁷⁸ BOA, NFS.d.03115

⁷⁹ BOA, NFS.d.03181

⁸⁰ BOA, NFS.d.03182

⁸¹ Kaynak kişi: Mustafa Bozdağ, Hakkı Uzun, Enver Kütükçü, Habibe Bozdağ, Kamil Yalçın, Nazike Savran.

⁸² Buse Çocuklu, "H. 1332 - M. 1913 Tarihli Haritaya Göre Muğla'da Yer Adları", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C:4, S:8, Yıl: 2018, s. 352.

⁸³ Altayca-Türkçe Sözlük, s.209.

⁸⁴ Kaynak kişi: Mustafa Bozdağ, Yüksel Bozdağ, Neşet Karakoç.

⁸⁵ Kaynak kişi: Makbule Yalçın, Hediye Savran, Hüseyin Poyraz, Halise Gündoğdu, Mustafa Bozdağ, Hüseyin Özkan.

ağaçları, üzerinde yemek yenilen, saç taş şeklinde isimlendirilen dikey taş yığınları bulunur (Görsel 5-6).

Mezarda yattığına inanılan erene, Sığın Ereni ve Eren Dede isimleri verilmiştir⁸⁶. Kim olduğu konusunda çeşitli rivayetler söylenmektedir. Görüşülen kişiler mezarının savaştan önce orada durduğunu⁸⁷, savaşta dağa çekilin diyen komutan mezardaki zât olduğunu⁸⁸ ya da dağa sığınan askerlerden birisinin aslında erenin kendisi olduğunu⁸⁹ iddia etmişlerdir. Ancak Sığın Ereninin kim olduğu net olarak bilinmemekle birlikte, ortak kanı mezardaki zâtın ulu birisi olduğu ve kerametler gösterdiği⁹⁰.

Eren ve çevresiyle ilgili yaşatılan inanışlar ele alındığında onun köyü koruduğu, savaş zamanları düşmana top attığı fikri yaygındır. Başında dilek dilenildiğinde, dua edilip ağaca çaput bağlandığında dileğin gerçekleşeceği söylenir. Kişinin dileği gerçekleştiğinde mezar başında iki rekât şükür namazı kılması, kutsal sayılan meşelerin altında bir koçu veya tekeyi kurban etmesi, orada bulunanlarla taşların üzerinde yemek yenmesi, kurban yemeğinden arta kalanların götürülmeyip taşların üzerinde bırakması şartı vardır. Bırakılan bu yiyeceklerin, dağdaki hayvanlarla geçkinci adı verilen ruhani varlıkların yiyeceğine inanılır. Yani bu yemek artıkları onlara hayır amaçlı bir armağan şeklinde sayılır. Taşların üzerine konulan etlerde kemik olmamasına, bu kemiklere kedi köpek dokunmamasına dikkat edilir. Aksi takdirde, kemikleri kedi köpek yerse kurbanın bereketinin kaçacağına inanılır. Bu nedenle kemikler bir poşet veya heybe-çuval ile meşelerin dallarına asılır. Köyde, eren başında gerçekleşen bu yemek ritüeline ve yemek bırakma âdetine saç, saç saçmak adı verilir⁹¹.

Meke'yi önemli kılan özelliklerin başında gelen saç adetini, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görülen eren ve erenin başında yemek yeme adetinden farklı kılan hususlar vardır. Bunların başında kurban yemeğinin yerde veya masada değil, saç taşları adı verilen taş yığıntılarında yenilmesi gelir. Taşların adeta masa gibi kullanıldığı uygulamada, yemeğin bu şekilde yenilirse kabul olacağına inanılır. Bir diğer husus ise yemekten arta kalan malzemenin taşlarda bırakılması ve kemiklerin ağaç dallarına asılma zorunluluğudur. Her ne kadar dağ başında bulunan eren mezarı inancı ve başında

⁸⁶ Sinan Kurt, *Muğla Yöresinde Eski Türk İnançlarının İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2020, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.63; Mehmet Naci Önal, "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları", *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2003, Sayı:25, s.104.

⁸⁷ Kaynak kişi: Mustafa Bozdağ.

⁸⁸ Kaynak kişi: Hüseyin Özkan.

⁸⁹ Kaynak kişi: Hakkı Uzun, Enver Kütükçü.

⁹⁰ Yörede erenin gösterdiği iddia edilen kerametlerin başında iddia uğruna mezarı üzerinde gece uyuyan Aloğlu'nun Mustafa Ali adlı kişinin, ertesi gün kendisini ovada dikenli çalılıkta bulduğu olaydır. Mustafa Bozdağ bu olayın 1940-41'de yaşandığını ifade etmiştir. Diğer kerametlerse mezar yakınlarında içki içenin kendini 5-6 kilometre ötedeki dağda bulduğu, 1950'lerde eren ziyaretinde çıkan yaralamalı kavgada üzerine kan sıçrayan taşlar yok olduğu ve mezar yakınlarına yakın tarihte kurulan taş ocağından erenin rahatsız olup işçilerin ölümlü kazalar geçirmesidir.

⁹¹ Kaynak kişi: Halise Gündoğdu, Hakkı Uzun, Mustafa Bozdağ, Enver Kütükçü, Hüseyin Özkan, Ertuğrul Bozdağ, Hüseyin Poyraz, Hediye Savran,

kurban kesme âdeti, il genelinde yer yer görülse de Meke'deki örnek dışında hiçbirisinde saç ifadesi kullanılmamakta, kemikler ağaçların dallarına koyulmamaktadır⁹². Esasen Meke'deki bu davranışlar eski dinin uygulamalarını, adet adı altında bilinçli bir şekilde yaşatmaktan başka bir şey olmayabilir⁹³. Zira Kök Tengri dininde dağın ruhu için kurbanlar kesilip saç yapıldığı ve de ayinlerden sonra kurbanın kemiklerini bir kaba koyup kayın ağacına asıldığı kayıtlarda⁹⁴ geçmekte; Meke'de de yemek bırakılmaz ve kemikler ağaçlara konulmazsa kurbanın geçersiz olacağına inanılmaktadır⁹⁵.

Dağın 1130.'uncu metresinde yer alan obolar, eren mezarına 25-30 metre uzaklıktadır. Altaylardaki örneklerinin aksine, yol kenarında olmayıp uçurum kenarına inşa edilmekle birlikte etraflarından yahut yakınlarından herhangi bir yol geçmemektedir. Sayıları 34 adet olup doğu batı yönlü yayılmışlardır. Bu özellikleriyle Urenha Türklerinin obolarının doğuya verdiği önemle yaptıkları oboların doğu yönlü kapılarıyla benzeşmektedirler⁹⁶. Çoğunluğunun yüksekliği 1-1.5 metreden az olup yığma taş formlu oboları andırırlar. Orta kısımdaki obolar, görüntü yönüyle en eskileri olup 2.5 metreye varan yüksekliğe sahiptirler. Bu obolar, geniş tabanlı olup tavana doğru sivrilen bir mimariye sahiptirler. Görünüş olarak Altaylardaki koni biçimli obolar tarzında olup Terkhiiin Tsaagan Gölü kıyısındaki örneklerle uyusmaktadırlar (Görsel 7). Meke'deki örneklerin üzerlerinde dilek dilemek için bağlanmış bez parçaları bulunur. Zarar verilirse, yapan kişinin başına büyük felaketlerin geleceğine inanılan obolara, yöre halkı tarafından Hörü Kızlar adı verilmiştir. Hörü Kızlar isminin çıkış kaynağı hakkında iki değişik anlatı vardır.

İlk anlatıya göre çok eski zamanlarda çoban bir oğlan ile bir kız, oboların bulunduğu yerden taş atma yarışına girişmişlerdir. Kız, elindeki taşı 7-8 kilometre uzağa fırlatmış ve taş ovada Kız Kayası denilen yere düşmüştür. Oğlanın fırlattığı taş ise onunkinden daha uzağa, bugün Kavaklıkuyu denilen mevkiye düşmüştür. Taşın düştüğü yerde çınar ağacı çıkmıştır. Bu olaydan sonra obolar, kızla oğlan anısına inşa edilmişlerdir⁹⁷. İkinci anlatıdaysa oboların altında, Allah'ın meleklerinden

⁹² Muğla, eski Türk dininin belki de en yoğun izlerini yaşayan şehirlerdendir. İl genelinde kaynağını Türkistan coğrafyasından alan köklü bir Yörük geçmişinin olması ve engebeli yapısı, eski dinin kültürdeki ritüellerinin yaşatılmasını sağlamıştır. Başta Fethiye, Seydikemer ve Köyceğiz olmak üzere ilçelerdeki zirve noktalarda eren mezarları mevcut olup bu mezarlarda kurban törenleri düzenlenmektedir. Hatta, çalışmamızdaki kadar spesifik olmasalarda bazılarında obo yapıları bile vardır. Ancak Meke Köyü, âdetleri ile diğerlerinden farklıdır. Bkz: Eren Fehmi Eroğlu, *a.g.t.*, Muğla 2017, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.83-85; Mustafa Gökçe, "Menteşe Bölgesi Yörüklerinde İslam Öncesi İnançların İzleri", *Yörükler: Orta Asya'dan Anadolu'ya*, Editör: İlhan Şahin, İstanbul 2019 s.62-66; Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s.12.

⁹³ Eski Türk dininde ruhun vücudun kan, baş gibi belirli bölgelerinde olduğuna inanılmış; kemiklerinde bu noktalardan birisi olduğu düşünülmüştür. Kök Tengri dininde, diğer birçok dinde olduğu gibi canlıların iskeletten hayata döneceğine inanılmıştır. Bu sebeple kemiklerin muhafazasına dikkat edilmiştir. Konu hakkında bkz: Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, s.127-128.

⁹⁴ Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s.100; s.102.

⁹⁵ Kaynak kişi: Halise Gündoğdu, Hakkı Uzun, Mustafa Bozdağ, Enver Kütükçü, Hüseyin Özkan, Ertuğrul Bozdağ, Hüseyin Poyraz, Hediye Savran.

⁹⁶ Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, s.265-266.

⁹⁷ Kaynak kişi: Yüksel Bozdağ, Neşet Karakoç, Halise Gündoğdu, Ertuğrul Bozdağ, Hediye Savran.

olduğuna inanılan kızların yattığı söylenir. Obolar bu kızlara hürmeten yapılmışlardır. Kızların sayıları tam bilinmese de hemen her obonun altında birisinin olduğuna inanılır⁹⁸.

Obolara karşı yapılan törenler, erene karşı gerçekleştirilen törenlere göre sadedir. Bayanlar ve çocuğu olmayan çiftler, oboları ziyaret ederler. Ziyaretçiler Kur'an'dan ayetler okuduktan sonra yanlarında getirdikleri çaputları taşlara bağlarlar. Ziyaret esnasında ortadaki büyük obonun önünde bulunan ve sunak alanı görevi gören yatay sunak taşına⁹⁹, metal para yahut yoksa yanlarında bulunan herhangi bir metal eşyayı, tesbihi veya bilekliği bırakırlar (Görsel 8-9). Eğer rüzgârlarla yıkılmış obo varsa onun da taşlarını yeniden dizerler. Dileklerinin gerçek olması için obolardan bir taşı yanlarına alıp götürülürler. Çocuk sahibi olmak isteyen ve bu yönde dilek dileyen kadınlar yanlarında götürdükleri taşı, karınlarına bağlayarak şifa bulacaklarına inanırlar. Diğer konularda dilek dileyenlerse taşı evde saklar ve dilek gerçek olunca yeniden obolara götürerek koyarlar. Akabinde erenin yakınlarında bir tekeyi veya koçu, hediye kurbanı olarak keserek şükür yemeği verirler¹⁰⁰.

Obolara ve erene karşı gerçekleştirilen törenlerin yakın tarihli olmadığı; çok eskilerden beri yapıldığı herkesçe söylenmiştir. Sunak alanında onların bu görüşlerini destekleyen paralar vardır. Taştaki paralar incelendiğinde bir adet 1960 yılı basımlı 25 kuruşa ve onu takip eden 1965, 1967, 1971 ile diğer senelere ait paralara rastlanmıştır. Alanda daha önceki yıllara ait paralar bulunmasa da bırakılan bu paraların basım tarihi ışığında, oboları ziyaret adetinin en az 60 senelik bir mazisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde bireysel yahut küçük topluluklar halinde, genellikle hafta sonları ziyaret şeklinde gerçekleştirilen Hörü Kızlara ve Eren Dede ziyaretlerinin, geçmişte haziran ve eylül aylarında köyün tamamının katılımıyla yapıldığı, alana kurban etmek amacıyla en az 40-50 hayvanın götürüldüğü kaynak kişilerce ifade edilmiştir. Toplu yapılan bu törenlerle köye bereket geldiğini ve musibetlerin engellendiğini belirten kaynak kişiler, ziyaretlerin eskisi gibi yapılmayışı yüzünden köyde bereketin azaldığını, musibetlerin arttığını ifade etmişlerdir. Bu yaşananları engellemek amacıyla törenleri eskisi gibi köyün tamamının katılımıyla olmasa da aileleri yahut sülaleleriyle kalabalık bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştıklarını söylemişlerdir¹⁰¹. Onların bu ifadeleri, Moğolistan'daki obolara yapılan toplu törenler ve bu törenlerin yapılış amacıyla büyük benzerlik göstermektedir (Görsel 11-12-13).

⁹⁸ Kaynak kişi: Mustafa Bozdağ, Hakkı Uzun, Enver Kütükçü, Hüseyin Özkan.

⁹⁹ Birçok topluluğun kültüründe ve dini törenlerinde görülen sunak alanı, sunak taşı inancı Türk Kültüründe görülen hususlardan birisidir. Orhun Vadisi'nde TİKA'nın Moğol hükümeti ile ortaklaşa yaptığı kazılar sayesinde, Kök Türkler dönemindeki dini törenlerde sunak taşlarının kullanıldığı kanıtlanmıştır. Kazılarda bulunan sunak taşları ışığında, inanışın kültürde en az 1500 yılı aşkındır mazisinin bulunduğu kesin olarak söylenir. Kök Türk dönemine ait sunak taşları için bkz: Cengiz Alyılmaz, "2010 Yılı İtibarıyla Höşöö Tsaidam Bölgesi ve Orhun Vadisi", *Dil Araştırmaları*, Sayı:7, Güz 2010, s.33.

¹⁰⁰ Kaynak kişi: Yüksel Bozdağ, Neşet Karakoç, Halise Gündoğdu, Ertuğrul Bozdağ, Hediye Savran, Mustafa Bozdağ, Hakkı Uzun, Hüseyin Poyraz, Enver Kütükçü, Hüseyin Özkan.

¹⁰¹ Kaynak kişi: Mustafa Bozdağ, Neşet Karakoç, Enver Kütükçü.

Meke'deki obolar, yukarıda belirtilen özellikleri nedeniyle altlarında mezar bulunabileceği ihtimalini taşımaktadır. Bu hususların başında, oboların belli bir hat boyunca doğu batı yönünde sıralanmaları gelmektedir. Buldukları alanın genişliği ve farklı istikametlerde inşa edilebilecekleri halde tamamı bu yönde yapılmıştır. Onların doğu batı yönlü sıralanışının Türk Kültürünün hemen her alanına tesir eden doğu-batı anlayışından¹⁰² ve kurganlardan günümüze dek süren doğu batı yönlü mezar alan yapma geleneğinden¹⁰³ kaynaklanması muhtemel durmaktadır. Hörü Kızların altında, mezar yapısı bulunma ihtimalini arttıran bir diğer sebepten geçmişte kamların, vefat ettiklerinde mümkün olduğunca obadan, yollardan uzak bir tepeye gömülmüş olmaları¹⁰⁴ ve Türkistan coğrafyasında dağ başlarına yapılmış kamlara ait bu mezarlardan, Kırgızlar örneğindeki gibi, İslamiyet'in kabulüyle içinde evliyaların yattığına inanılan türbelere dönüştürülenlerinin varlığıdır¹⁰⁵. Bu nedenlerle, benzer bir uygulamanın Hörü Kızlar Obolarına karşı gerçekleştirilme olasılığı vardır.

Oboların altında mezar yapısı bulunma ihtimalini oluşturan bir diğer sebep Hörü Kızlara yapılan âdetlerin, onlara atfedilen özelliklerin, kadın kamların vasıfları ile olan benzerliğidir. Zira Yakutlar, Altaylılar başta olmak üzere birçok Türk topluluğunda kadın kamların, toplumun her kesimine yönelik olmakla birlikte daha çok kadınsal sorunlara çözüm buldukları fikri yaygındır. Doğumda zorlanan, ağır sancı çeken kadınların sağlığına kavuşması için dualar tertip ettikleri; iki gece boyunca ayınler düzenledikleri kaynaklarca aktarılır¹⁰⁶. Ayrıca kötülöklere mani oldukları, hastalıkları iyileştirdikleri, yeryüzü ruhlarıyla iletişime geçtikleri, gelecekte haber verdikleri ancak düzenledikleri törenlerde erkek kamlar gibi Tengri'ye yolculuk edemedikleri için kurban kesmedikleri de kayıtlarda yer alır¹⁰⁷. Hörü Kızlarınsa hastalıklara şifa verdiği, hamile kalmak isteyen kadınların dileklerini gerçekleştirdikleri, dilekler gerçekleştiğinde Hörü Kızlara teşekkür için kurbanlık getirilip kurbanın buldukları yerde değil, eren mezarı başında kesilmesi gerekliliği, kendilerine ululuk atfedilmesi/Allah'ın meleklerinden sayılması, Eren Dede ile beraber köyü koruduklarına inanılması kadın kamların uygulamaları ve kendilerine atfedilenlerle paralellik

¹⁰² Özkan, "Türk Kültüründe Yönler", *Türkler*, s.427-433.

¹⁰³ Türk Kültüründe yönler ve dünyayı yönleme büyük öneme sahiptir. Özellikle İslâmiyet öncesi dönemde dünyayı dört ana yöne ayırılmış, bu yönlerden doğu ve batı etkin olmuştur. Onların taşıdıkları önem, güneşten kaynaklanmıştır. Dilimizde "gün doğusu" ve "gün batısı" ifadeleri güneşin kutluluğuna işaret eder. Sosyal yaşantıda etkili olan doğu batı kavramının önemi ölümden sonraki hayata da tezahür ettiği, ölü gömme adetlerinden anlaşılmaktadır. Altay dağlarında bulunan mezarlardaki cesetlerin başları çoğu zaman doğuya konmuş ve yüzlerinin ise batıya bakacak şekilde çevrilmiştir. Uygulama hayatın tasvirlemesidir. Güneşin doğudan doğması gibi yaşam doğumla başlamış ölümden sonraki hayatta güneşin batıdan batması gibi batıdan başlayacaktır. Bkz: Ali Rafet Özkan, "Türk Kültüründe Yönler", *Türkler*, Editör: Hasan Celâl Güzel vd, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2014, s.427-433; Eren Fehmi Eroğlu, *a.g.t.*, s.45-46.

¹⁰⁴ Saadetin Gömeç, *a.g.m.*, s.44.

¹⁰⁵ Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s.168.

¹⁰⁶ A.V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, s.29.

¹⁰⁷ Abdülkadir İnan, *a.g.e.*, s.74, s.89; Harun Güngör, Abdurrahman Küçük, *Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya'dan Anadolu'ya Taşınanlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.5; Fuzuli Bayat, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3 Sayı:13, Yıl:2010, s.49-50; Tuğba Yılmaz, "Şamanizm ve Şaman Ritüelleri Etkisinde Kadın Şamanların Değerlendirilmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 36, Nisan 2019, s.603-606.

gösterir. Ayrıca Hörü Kızlar Obolarının yol ve geçitlerde görülen örneklerinin aksine, eski kam mezarlarındaki gibi ovanın tamamını gören bir tepeye yapılması da, diğer örneklerden farklı amaçla inşa edildikleri, altında mezar yapısı bulunma ihtimalini arttırmaktadır.

Oboların buldukları sahanın geneli ele alındığında, yığma taş tekniğiyle inşa edilmiş eski Türk mezarlarına (kurgan)¹⁰⁸ benzediği görülmektedir. Alanın çevresinde büyük kayalar ve bütün halinde taşlar mevcuttur. Ancak sadece oboların olduğu bölgede insan eliyle hazırlanmış ve oraya taşınmış izlenimi oluşturan kenarları keskin, irili ufaklı kırık taşlar vardır. Özellikle uzun olan oboların olduğu alanda daha yoğun olan bu işlem görmüş taşlar, zeminde yaklaşık 40-50 cm kalınlığında bir tabaka oluşturmuşlardır. Sunak görevi gören taşın önünde ise obolar arasında boş bırakılmış doğu batı yönlü, mezar alanına benzeyen 5-6 metre karelik bir kısım vardır (Görsel 10). Bahsedilen alanda taşların altında bulunan sert toprak yüzeye rağmen gözle görülür bir çöküntü meydana gelmiştir. Mezarlarda sıkça karşılaşılan bu çöküntünün taşlarla kaplı bir alanda olması ve yukarıda belirtilen diğer hususlar nedeniyle Hörü Kızlar Obolarında gerçekleştirilecek yüzey araştırması ve sondaj çalışmasının kültür tarihimiz açısından faydalı sonuçlar doğurma ihtimali bir hayli yüksektir.

SONUÇ

Eski Türk dininde Tengri'nin mutlak yaratıcı olduğuna ve onunla beraber yeryüzünün, dağların, ataların, kamların insanları koruduğuna inanılmıştır. Onların bu koruyuculuğunu sağlamak, olası felaketleri engellemek için dini törenlerin yapılması gereklilik sayılmıştır. Antik dönemlerden itibaren onların koruyuculuğuna sığınmak için başta dağlar olmak üzere, kutsal görülen mekânlarda, muhtemelen başlarda mezarlarla beraber, ilk tören anıtları örnekleri inşa edilmiştir. Toplu halde gerçekleştirilen ayinler zamanla bütünleşik bir forma geçmiş, kurbanlar verilmiş, hediyeler sunulmuştur. Tören yapılan bu alanlar, büyük saygı duyulan kült merkezleri haline gelmişler ve süreç içerisinde oboları oluşturmuşlardır.

Türklüğün yayılım sahalarına diğer ögeler gibi obolar da kültürel hafızayla taşınmış; Moğolistan'dan Muğla'ya dek görülen bir yayılıma ulaşmışlardır. Ancak bu yayılım esnasında dini değişimler, göç edilen yerdeki karşılaşılan topluluklar, sosyal yaşantıda meydana gelen değişiklikler ve coğrafyanın etkisiyle, obo kültü zamanla yitip gitmiştir. Kültün sürdürüldüğü bazı yerlerdeyse biçimlerinde, kendilerine atfedilen değerlerde yahut gerçekleştirilen törenlerde farklılıklar meydana gelmiştir.

Muğla'nın Meke Köyü'nde görülen obolar, saç geleneğinin, dağın ve atanın koruyuculuğuna inancının sürdürülmesi, oboların altında kutsal görülen kadınların yattığına inanılması ve bu inancı

¹⁰⁸ Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s.146; s.251.

doğrulan izler barındırması, inşa edildikleri mevki, formları, yakın dönemde köy halkıyla, günümüzde aileler eşliğinde gerçekleştirilen törenleri sebebiyle kültürün saf halini yaşamaktadır. Obo ziyaretlerinin eskisi gibi toplu halde sürdürülmesi ve oboların yapım sebeplerini netliğe kavuşturmak için, alanda gerekli bilimsel çalışmaların yapılması Meke örneği üzerinden kültürün daha iyi anlaşılmasını sağlaması ve yaşatılması açısından önemli adım olacaktır.

GÖRSELLER

Görsel 1: Moğolistan'dan bir obo örneği.

Görsel 2: Terkhiin Tsaagan Gölü'ndeki obolar.

Görsel 3: Meke Köyünde uygulanan mezarın üzerine çaputlu şerit germe geleneği.

Görsel 4: Marçal/Sığın Dağı'ndaki yol üzerindeki sarnıç.

Görsel 5: Üzerinde yemek yenen ve bırakılan saç taşları.

Görsel 6: Eren Dede mezarı ve dilek ağacı.

Görsel 7: Hörü Kızlar obolarının genel görüntüsü.

Görsel 8: Sunak taşına konulan paralar ve takılar, tesbihler.

Görsel 9: Sunak alanına genel bir bakış.

Görsel 10: Mezar olma ihtimali taşıyan çöküntülü saha.

Görsel 11: Toplu gerçekleştirilen törenlere katılan Mekeli bir aile.

Görsel 11: Toplu gerçekleştirilen törenlere katılan Mekeli kadınlar.

Görsel 11: Toplu gerçekleştirilen törenlere katılan Mekeli erkekler.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, NFS.d.03115

BOA, NFS.d.03181

BOA, NFS.d.03182

Araştırma Eserleri

- Altayca-Türkçe Sözlük*, Hazırlayanlar: Emine Gürsoy, Naskali Muvaffak Duranlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- ALYILMAZ, Cengiz, “2010 Yılı İtibarıyla Höşöö Tsaidam Bölgesi ve Orhun Vadisi”, *Dil Araştırmaları*, Sayı:7, Güz 2010, s.9-59.
- ALYILMAZ, Cengiz, “Moğolistan'daki Oboo'lar-Ovoo'lar”, *Orkun Dergisi*, Sayı:11, İstanbul 1999, s.25-28.
- ANOHİN, A.V., *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Kömen Yayınları, Konya 2006.
- ARIKOĞLU, Ekrem; ALİMOVA, Cıldız; ASAKAROVA, Rahat; SELÇUK, Bilge Kağan, *Kırgızca-Türkçe Sözlük*, C:II, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bışkek 2017.
- ARPACI, Günnur Yücekal, *Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları Akay Kine'nin Bilgileri Işığında*, Çatı Kitapları, İstanbul 2012.
- BANZAROV, Dorji, “The Black Faith or Shamanism Among The Mongols”, Translated from the Russian by Jan Nattier and John R. Krueger, *Mongolian Studies*, Vol. 7 (1981-82), pp.53-91.
- BARTHOLD, W., “Türklerde ve Moğollarda Defin Meselesine Dair”, Çev. Abdülkadir İnan, *Belleten*, C:11, S:43, Temmuz 1947, s.511-539.
- BAYAT, Fuzuli, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3 Sayı:13, Yıl:2010, s.44-51.
- BAYAT, Fuzuli, “Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Sayı:46, Cilt:12, Ankara 2006, s.47-60.
- ÇOCUKLU, Buse, “H. 1332 - M. 1913 Tarihli Haritaya Göre Muğla'da Yer Adları”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C:4, S:8, Yıl: 2018, s.350-372.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- DENİZ, Bekir, “Ak Kesene: Çu Havzasında Bir Yapı”, *Bilig*, Bahar 2015/Sayı 73, s.141-156.
- DİLEK, Figen Güner, “Altay Türklerinde Yolculuk İle İlgili İnanışlar ve Ritüeller”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı:84, Ankara 2015, s.45-56.
- DİLEK, İbrahim, *Resimli Türk Mitolojisi Sözlüğü (Altay/Yakut)*, Türk Dünyası Vakfı Yayınları, Ankara 2014.
- ENKHBAT, Galbadrakh, “The Creation of a Registration and Information Database for Cultural Heritage in Mongolia”, *New Horizons for Asian Museums and Museology*, Editor:Naoko – Sonoda, s.71-88.
- EROĞLU, Eren Fehmi, *Beşkaza Yöresi Yörük-Türkmen Mezar Taşları ve Damgaları*, Muğla 2017, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1976.

- GÖKÇE, Mustafa, “Menteşe Bölgesi Yörüklerinde İslam Öncesi İnançların İzleri”, *Yörükler: Orta Asya'dan Anadolu'ya*, Editör: İlhan Şahin, İstanbul 2019, s.59-74.
- GÖMEÇ, Saadettin, “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl:1998, Sayı:4, s.38-50.
- GÖMEÇ, Saadettin, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınları Ankara 2009.
- GÜNGÖR, Harun; KÜÇÜK, Abdurrahman *Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya'dan Anadolu'ya Taşınanlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997.
- İNAN, Abdülkadir, “Oba, Obo Sözleri Hakkında”, *Makaleleler ve İncelemeler*, C:I, Ankara 1998.
- İNAN, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- KALAFAT, Yaşar, *Türk Kültürlü Halklarda Mitler*, Berikan Kitabevi, Ankara 2012.
- KAŞGARLI MAHMUT, *Divan'u Lugat'it Türk*, Cilt:I, Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- KAŞGARLI MAHMUT, *Divan'u Lugat'it Türk*, Cilt:III, Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- KURT, Sinan, *Muğla Yöresinde Eski Türk İnançlarının İzleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2020.
- MELEKHOVA, Kseniya Aleksandrovna; LİCHMAN, Yelena Yurievna; ERKİN, Zhanaykhan, RAİMBERGENOV, Abrashid Iskakovich; ITEMGENOVA, Bekzat Upyshovna; “Yurt And Its Role in the Culture of The People of Central Asia”, *European Journal of Science and Theology*, August 2018, Vol.14, No.4, pp. 194, pp. 193-202.
- MİYAGAŞEVA, S. B., “Obriyad Poçitaniya Oboo u Starih Bargutov Kak Faktor Etničeskoj İdentifikatsii”, *Seriya “Geoarheologiya, Etnologiya, Antropologiya”*, İrkutskogo Gosuderstvennogo Universiteta 2016, T.15, s.35-47.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, C: 3, s.211, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C:II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- ÖNAL, Mehmet Naci, “Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları”, *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2003, Sayı:25, s.99-124
- ÖZKAN, Ali Rafet, “Türk Kültüründe Yönler”, *Türkler*, Editör: Hasan Celâl Güzel vd, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2014, s.427-433.
- RADLOFF, W., *Sibirya'dan*, C:I, Bölüm: I, Çev: Ahmet Temir, MEB yayınları, İstanbul 1976.
- RADLOFF, W., *Sibirya'dan*, C:II, Bölüm: I, Çev: Ahmet Temir, MEB yayınları, İstanbul 1976.
- RADLOFF, Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2012
- ROUX, Jean-Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- ROUX, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çeviri: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994.
- ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

- ŞIRACI, Ümit –YAKARYILMAZ, Nuray, *Mitolojilerle Derin Denizli*, Kömen Yayınları, Konya 2013.
- TANYU, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
- TANYU, Hikmet, *Türklerin Dini Tarihçesi*, Türk Kültür Yayımları, İstanbul 1978.
- TEKİN, Talat, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Türkçe-Moğolca Moğolca-Türkçe Sözlük*, Ulaanbaatars 2008.
- WU, Chaolu - STUART, Kevin, “Rethinking the Mongol Oboo”, *Anthropos*, Bd. 90, H. 4./6. (1995) pp. 544-554.
- YILMAZ, Tuğba, “Şamanizm ve Şaman Ritüelleri Etkisinde Kadın Şamanların Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 36, Nisan 2019, s.597-609.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- ZİKMUNDOVÁ, Veronika, “Rituals And Dreams in Shaman Study” (Experience of a Western Disciple of a Mongolian Shaman)”, *Mongolo-Tibetica Pragensia '12, Ethnolinguistics, Sociolinguistics, Religion and Culture*, Volume 5, No. 2, Prague 2012, pp. 93-116

Kaynak Kişiler

- Enver KÜTÜKÇÜ – 1940 Meke Köyü doğumlu
- Ertuğrul BOZDAĞ – 1992 Meke Köyü doğumlu
- Habibe BOZDAĞ – 1941 Meke Köyü doğumlu
- Hakkı UZUN – 1939 Meke Köyü doğumlu
- Halise GÜNDOĞDU – 1933 Meke Köyü doğumlu
- Hediye SAVRAN – 1953 Meke Köyü doğumlu
- Hüseyin ÖZKAN – 1967 Meke Köyü doğumlu
- Hüseyin POYRAZ – 1980 Çatakbağyaka Köyü doğumlu
- Kamil YALÇIN – 1943 Meke Köyü doğumlu
- Makbule YALÇIN – 1932 Meke Köyü doğumlu
- Mustafa BOZDAĞ – 1940 Meke Köyü doğumlu
- Nazike SAVRAN – 1949 Meke Köyü doğumlu
- Neşet KARAKOÇ – 1936 Meke Köyü doğumlu
- Yüksel BOZDAĞ – 1965 Meke Köyü doğumlu
- Hasan TOPAL – 1960 Temel/Seydikemer doğumlu
- Devrim KARAKUŞ – 1978 Seki/Seydikemer doğumlu
- Osman KOÇBIYIK – 1960 Karadere/Seydikemer doğumlu
- Yusuf DEĞER – 1930 Karadere/Seydikemer doğumlu
- Bahri BOĞA – 1946 Karaçulha doğumlu
- Hüseyin KAYIR – 1937 Kaş doğumlu
- Rasık KAYIR – 1956 Kaş doğumlu

İsmail BENLİ – 1936 Kaş doğumlu
Ferhat KARAYILAN – 1975 Erdemli doğumlu
İbrahim ERİŞ – 1959 Anamur doğumlu,
Bilal ÜNLÜ – 1963 Silifke doğumlu
Hüseyin AK – 1957 Serik/Antalya doğumlu
Mehmet AK – 1974 Serik/Antalya doğumlu
Abdurrahman AYDOĞMUŞ – 1953 Bozburun/Denizli doğumlu
Mehmet KARLIOĞLU – 1958 Bozburun/Denizli Doğumlu
Yaşar Celal CEYLAN – 1963 Denizli doğumlu